

Doç. Dr.

Ercan ÇELEBİ

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü
ecelebi@kastamonu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0524-2757>

Eser Geçmişi / Article Past: 15 Mar 2019 / 28 Mar 2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.540303>

Orjinal Makale / Original Paper

Sovyet Kazakistanı'nda Eğitimin Genel Durumu (1930-1940)

General Situation of Education in Soviet Kazakhstan (1930-1940)

Öz

Çarlık Rusya'sının yıkılmasından sonra Bolşevikler çok milletli, çok dilli ve çok dinli bir görünüm sergileyen Sovyetler İttifakı içerisinde yer alan uluslara ilk aşamada “saygılı” davranmışlar, fakat çok geçmeden ulusal politikalarını “Sovyetleştirme” siyaseti üzerine inşa etmişlerdir. Bu durum sosyal hayatta kendisini bir “Sovyet halkı oluşturmak” şeklinde göstermiştir. Birlik içerisindeki söz konusu farklılıkların ortadan kaldırılarak “tek tip Sovyet insanı modeli” ni oluşturmak ana hedef haline getirilmiştir. Bu politikanın alt yapısını oluşturmak için gayr-i Rus halkların eğitim sistemine el atılmış; yerli mektepler kapatılarak, tek tip Sovyet mektepleri kurulmuş ve eğitim sistemi merkezleştirilmiştir. Eğitimin üst yönetimlerine Ruslar yerleştirilmiş ve eğitim, Rus diline dayandırılmıştır. Bu çalışmada Sovyet Kazakistanı'nda eğitimin 1930-1940 yılları arasındaki genel durumu ele alınarak, Sovyet eğitim sisteminin Kazakistan'daki uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Rusya, Kazakistan, Sovyet Eğitim Sistemi.

Abstract

After the collapse of Tsarist Russia, the Bolsheviks respected nations in the Soviet Union, which were multinational, multilingual and multi-religious. But they soon built their national policies on a policy of Sovietization in all areas. This manifested itself in the social life as the creation of a new Soviet people. In order to establish the infrastructure of this policy, the education system of the non-Russian peoples was taken up; by closing local schools, one type of Soviet schools were established and the education system was centralized. The Russians were placed at the top of the training and the training was based on the Russian language. In this study, the general situation of education in Soviet Kazakhstan was discussed and the practices of the system of Soviet education in Kazakhstan were covered.

Key Words: Soviet Russia, Kazakhstan, Soviet Education System.

ATIF: ÇELEBİ Ercan, “Sovyet Kazakistan’ında Eğitimin Genel Durumu (1930-1940)” **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5/1 (Nisan-2019), s. (23-37)

CITE: ÇELEBİ Ercan, “General Situation of Education in Soviet Kazakhstan (1930-1940)” **Journal of History and Future**, 5/1 (April- 2019), pp. (23-37)

Giriş

Rus istilâsı sonrasında Türkistan'da üç türlü mektep bulunuyordu. Bunların tarihî itibarıyla en eskisi ve tuttuğu yer itibarıyla en kuvvetlisi “*mescit yanı mektepleri*” ile “*dinî medreseler*” idi.¹ 1881'deki mevcut bilgilere göre: Rusya boyunduruğu altındaki Türkler o zaman, 16.000 mahalle mektebi ve 214 medreseye sahiptiler. Bu 16.000 mahalle mektebinde 500.000 Türk çocuğu okumakta ve bunlar Kur'an kıraati ve namaz dualarını öğrenmekteydiler.² Bununla birlikte Türkistan'da medrese eğitime dayanan eğitim sistemi, Uluğ Beyin ölümünden sonraki karışıklık devresinde gerilemeye ve çok geçmeden de bozulmaya başladı.³

Türkistan Rus egemenliğine girdikten sonra Rusko Tüzemni adı verilen Rus Mahalli Mektepleri kuruldu. Bu mekteplerin amacı: Rus dili ve harsını benimsetmektir. Gerçekte ise Türkistan halkı Rus mekteplerini “*kendi benliğine göz diken, çocuklarını elinden almak için kurulan bir tuzak olarak*” görmekte idi. Bu mekteplere mecburî olarak gönderilen çocukları ise “*kendisi için yok olmuş*” kabul ederdi. Bunun için kendi çocuklarını bu okullara vermek istemeyen ailelerin, para karşılığında yetim ve fakir aile çocuklarını kendi çocuklarının yerine bu mektebe gönderdikleri çok olurdu. Bu iki cins mektep zamanla halkın ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelince yeni bir mektep: “*Cedit Mektepleri*” ortaya çıktı.⁴ Halkın asrî ve medenî ihtiyaçlarına, onun terakkî ve inkişafına hizmet etmeyi gaye edinen Cedit Mektepleri, ne medreseler gibi vakıf sermayesine ve nede Rus Mektepleri gibi hükümetin maddî yardımlarına dayanmakta idi. Cedit Mekteplerinin yegâne dayanağı o zaman sayıları oldukça az olan terakkiperer gençlerin yardımı ve muallimlerin azmi idi. Ruslar ve bir kısım ulema, Cedit Mekteplerine “*üvey evlat*” hatta “*düşman*” nazarı ile bakmakta idi.⁵ Kısa sürede varlığını hissettirmeye başlayan Cedit Mektepleri, bir taraftan halkın asrî ihtiyaçlarını görmek istemeyen eski mektep ve medreseler ile diğer taraftan da halkın medenî “*varlığına kasteden*” Rus mekteplerine karşı mücadele başlattı. Rus hükümetleri ise Cedit Mektepleri ile mücadele etmek için medreselerle birlikte hareket etmekten çekinmediler. Fakat halk, Cedit Mekteplerine rağbet göstermeye devam etti. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Sovyet idaresinin Türkistan'daki ilk işi, eğitimi merkezileştirmek ve mektepleri ortadan kaldırarak tek tip Sovyet Mektebi kurmak oldu. Cedit Mektepleri ise kapatıldı. Mescit yanı mekteplerinin devamına ise izin verilerek; bu mektepler, Sovyet hükümetleri tarafından “*halkı avutmanın*” bir

1 Yaş Türkistanlı, “Gaspıralı İsmail Bik”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 57, Temmuz 1934, s. 31-32. Sonraki dönemler de Türkistan'da şu üç tip okul faaliyet gösterecektir. Birincisi bütün Rus İmparatorluğu'nda bilhassa Rus çocuklarının eğitimi için düzenlenmiş yaygın resmî okullardı. İkinci tip ise yerli halka Rusça öğretmek gayesiyle kurulan ve iki dilli öğretim yapan Rus-Tatar veya Türkistan'da ki adıyla Rus-yerli okulları idi. Üçüncü tip okullar ise Türklerin devletten hiçbir yardım görmeden kendi gayretleriyle yürüttükleri medreselerdi. Bkz. Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihleri (1905-1917)*, Ankara 1985, s. 223.

2 Devlet, a.g.e, s. 223.

3 Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)*, Ankara, 1987, s. 42.

4 Türkistan'da ise asrî manada eğitim sisteminin oluşturulması gayretleri, Ceditizm hareketinin ortaya çıkmasıyla başladı. Rusya Müslümanları arasında çok kısa zamanda büyük gelişmeler kaydeden Ceditizm akımının kurucusu ve ideoloğu, maruf Türkçü ve filozof İsmail Bey Gaspıralı olmuştur. Gaspıralı aynı zamanda, 1883-1914 yılları arasında Kırım'ın kültür merkezi Bahçesaray'da “*fikirde, dilde ve işte birlik*” parolası ile yayımlanan ve Rusya Müslümanları'nın millî uyanışında önemli rol oynayan Tercüman gazetesinin de kurucusudur. Bkz. Süleyman Tekiner, “Türkistan Ceditizmi Komünist Propagandasının Dikkat Merkezinde”, *Dergi*, Sayı: 45, Münih 1966, s. 26.

5 İsmail Gaspıralı'nın sabırlılığı ve teşkilâtçılığı sayesinde 1905 yılına gelindiğinde Usûl-i Cedit Mektepleri'nin sayısı 5.000'i aşmış bulunuyordu. Bkz. Yaş Türkistanlı, Gaspıralı İsmail Bik, s. 31.

aracı olarak görüldü.⁶

1924 yılında Türkistan'ın millî sınırlara bölünmesinden sonra Sovyetler; Kazakistan'da sadece siyasî ve iktisadî hayatı değil, aynı zamanda kültür ve maarif işlerini de kontrol altında bulundurmaya çalıştı.⁷ Bu sebeple gayr-i Rus ülkelerde mektep programları, ortak ders kitapları, ortak okul kıyafetleri Moskova merkezinden belirlenmeye başladı⁸ ve maarif teşkilâtlarının üst yönetimlerine Ruslar yerleştirildi.⁹

Sovyet mekteplerinde eğitimin kemiyet ve keyfiyeti: “*Rus okullarına gitme mecburiyeti*” nin ortaya çıkması ve eğitimin “*Rus dili*” ne dayandırılması ve Türkistanlı gençleri “*Rus terbiyesi*”¹⁰ altında yetiştirmek biçiminde orta çıktı.¹¹ Sovyet eğitim sisteminin Rus diline ve proleter kültürene dayandırılmasından sonra başlangıç mekteplerinden (4 yıllık mektepler) itibaren Rus dili mecburiyeti getirildi. Örneğin Kazakistan Fırka Merkezi Komitesi ile Komiserler Şurası'nın ortak bir toplantısında 1935-1936 eğitim-öğretim yılı için “*Kazak mekteplerinde Rus dili dersi için ilâve saatlerin belirlenmesi*” kararı alınarak, Rus dilinin 3. sınıftan 10. sınıfa kadar şehir mekteplerinde haftada 24 saat, Kazak avul mekteplerinde ise 34 saat okutulması kararlaştırıldı.¹²

Türkistan'da “*medenileşme siyasetine*” dönük olan eğitim, 1930'lu yıllara gelindiğinde “*mekteplerin bitirilerek onun yerine adı yaşayış birliği ve hayatî görgüden bilgiyi artırma hayali*” nden öteye geçemedi. 1933 yılına kadar her mektep, her muallim kendi tecrübesini uyguladı. Dünyada diğer uluslarca ortaya konulan talim metotlarının tamamı, yarı okur-yazar Sovyet muallimleri tarafından tatbik edildi.¹³ Bu suretle mektepler Rus muallimlerinin tecrübe yeri haline geldi. 1935 yılında Stalin ve Molotof imzasıyla çıkarılan bir emirname ile her şeyden önce Sovyet eğitim sisteminde 1933 yılına kadar görülen “*keşmekeşlikten*” kurtulunması ve temin edilemeyen nizâm, talim ve terbiyenin gerçekleştirilmesine çalışıldı. Bu emirname ile derslerin umumî ve kat'î bir plân çerçevesinde işlenmesi, ortak ders kitabı kullanımı, ders saatlerinin 45 dakika olarak belirlenmesi ve tatil günlerine açıklık getirilmesi ve imtihan sorularının önceden muallimler tarafından talebelere verilmesinin yasaklanması istenilmekte idi. Ayrıca 1936 yılı Ocak ayından itibaren bütün Sovyetler İttifakı içerisinde talebelerin ortak bir okul kıyafetine geçmeleri ve okul evrak ve muamelâtının ortak bir şekilde yürütülmesi bildirilmekte idi.¹⁴

Sovyet Kazakistan'nda Eğitimin Genel Durumu (1930-1940)

Sovyet Kazakistan'nda eğitimin 1930-1940 yılları arasındaki durumu ele alınırken muallimler, mektepler, mekteplerdeki öğrenci sayıları ve mekteplerdeki eğitim araç-gereçleri hakkında bilgi verilecektir.

6 Timuroğlu, “Türkistan'da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930, s. 22-25.

7 Bkz S. Voronitssin, “Sovyet Türkistan'ında Okul ve Bilim”, *Dergi*, Sayı: 55, 1964, s. 64.

8 “Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekte”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 74, Ocak 1935, s. 9-10. Gerçekte eğitimin merkezileştirilmesinden sonra eğitime Sovyetler Birliği Yüksek ve Orta İhtisas Bakanlığı, Sovyetler Birliği Milli Eğitim Bakanlığı ve Sovyetler Birliği Pedagojik Bilimler Akademisi yön vermeye başlamıştır. Bkz. Voronitssin, a.g.m, s. 64

9 “Bugünkü Türkistan Ahvalinden”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 38, Ocak 1933, s. 21.

10 Örneğin Semey'deki Kazak Teknikumu'nda Fırka Tarihi dersi 30 saat, Leninizm dersi ise 26 saat olarak okutulmaktadır. Bkz. “Semeydeki Pedagoji Teknikumunun Hali Naçar?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 65, Nisan 1935, s. 37-38.

11 Timuroğlu, “Türkistan'da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930, s. 22-25.

12 Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekte, s. 10.

13 Taşbalta, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 71, Ekim 1935, s. 41-42

14 Taşbalta, Maarif Cephesinde, Sayı: 71, s. 38-39

Muallimler ve Muallimlerin İçinde Buldukları Şartlar

Kazakistan'da 1927 yılına kadar maarif teşkilâtlarında Ceditçi muallimler halâ varlıklarını koruyorlardı. Asrî manada kız mekteplerinin açılması, muallime ve hekimler yetiştirilmesi konusunda ciddi fikirlere sahip bulunana Ceditçiler, ilk dönemlerde birkaç kız mektebi açmaya ve kızları Tatar mekteplerine yerleştirmeye muvaffak olmuşlardı. Bütün bu gayretlere rağmen 1927 yılı özellikle yerli muallimler için bir dönüm noktası oldu.¹⁵ Milliyetçi mefkûreye bağlı yerli muallimler, Sovyet Kazakistanı'nda eğitimdeki kötü gidişatın sorumluları olarak görüldü ve bu tarihten itibaren mekteplerden kovulmaya, sürgün edilmeye ve hatta öldürülmeye başlandı.¹⁶ Bu durum doğal olarak Kazakistan'daki mekteplerde önemli ölçüde muallim eksikliğine sebebiyet verdi.

1930 yılındaki tahmini rakamlara göre eğitim alanında beş yıllık kalkınma plânının Sovyet Kazakistanı'nda uygulanabilmesi için sadece İbtidaî Mekteplerde 13.760 muallime ihtiyaç bulunmakta ve bu miktarın üç yıl içerisinde yetiştirilmesi gerekmekte idi.¹⁷ Eğitimin türlü kademelerinde yer alan muallimlerin sayısı hakkında yeterli bilgiye sahip bulunulmamakla birlikte 1935 yılında Sovyet Kazakistan'ındaki başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektepler) 12.000 muallimin olduğu,¹⁸ bu rakamın 1938 yılında 20.894'e ulaştığı, orta mekteplerin (10 yıllık mektepler) 8-10. sınıflarında ders veren muallim sayısının ise 1.014 olduğu anlaşılmakta idi.¹⁹

Muallim eksikliği Sovyet eğitim sisteminin en önemli handikabı idi. Nitekim *Sosyaldî Kazakistan*'ın 11.02.1936 tarihli sayısında Turgay avdanında 3 sınıflı 13 mektep, 4 sınıflı 3 mektep ve 1 orta mektep yapılmasının plânlandığı, fakat bu plânın uygulanabilmesi için yeterli muallimin olmadığı belirtilmekte idi.²⁰ Yine 1938 eğitim-öğretim yılında Almatı'daki Pedagoji Enstitüsü'nde coğrafya ve Semey'deki 2 yıllık enstitüde SSSR Tarihi dersleri, muallim bulunmadığından işlenmemişti.²¹

Diğer yandan Sovyet muallim yetiştirme politikasından istenilen başarının elde edilemediği, nitelikli muallimlerin yetiştirilemediği ve muallimlerin bilgi düzeylerinin çok düşük olduğu görülmekte idi. Nitekim Türkistan'da maarif işleri hakkında bilgi veren Galuzo "bütün ilkokul düzeyindeki mektep muallimlerinin % 80'inin iptidai tahsilli olduğunu"²² söylemekte idi.

M. Tuğayoğlu'nun bildirdiğine göre Kazakistan'da başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektep) bulunan 12.000 muallimden 9.500'ü tuluk orta mektepleri (7 yıllık mektep) bitiremeyen, çoğu başlangıç mekteplerinin (4 yıllık mektep) 3 ya da 4. sınıflarını ancak tamamlayabilen kişilerdi. Almatı vilâyetinin Ayagöz avdanında bulunan 32 muallimden 7'si mekteplerin 2. sınıfını; 14'ü 3. sınıfını; 4'ü 4. sınıfını; 1'i 5. sınıfını ve 3'ü 7. sınıfını ancak bitirebilmiş kişilerden oluşmaktaydı. Borlıtepe, Çıyartav, Aksu ve Balhaş avdanlarında da durum aynı idi.²³

15 Yaş Türkistanlı, "Rus İstilasî Astıda Türkistanlıların Millî Hareketlerinden", *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930, s. 16-18.

16 Örneğin bu dönemde Pahta Aral sovhozundaki 52 muallimden 20'sinin ve Yesil rayonunda ise İcra Komitesi tarafından 19 muallimin işine son verilmişti. Bkz Taşbalta, "Maarif Cebhesinde", *Yaş Türkistan*, Sayı: 103, Temmuz 1938, s. 13.

17 "Türkistan Haberleri: Kazakistan'da Mektep İşleri", *Yaş Türkistan*, Sayı: 7-8, Haziran-Temmuz 1930, s. 56.

18 "Muallimlerin Bilimin Küterü Mühim Bir Vazife", *Yaş Türkistan*, Sayı: 65, Nisan 1935, s. 38.

19 Taşbalta, Maarif Cebhesinde, Sayı: 103, s. 13.

20 "Muallimsiz, Binasız Mektep Kuru Plânı", *Yaş Türkistan*, Sayı: 78, Mayıs 1936, s. 1.

21 Abdulvahab, "Türkistan'da 1937/38 Oku Yılı Kandı Ötkezile Yatır?", *Yaş Türkistan*, Sayı: 103, Haziran 1938, s. 24.

22 Tahir, "Türkistan'da Birinci Biş Yıllık Yekünü", *Yaş Türkistan*, Sayı: 61, Aralık 1934, s. 13-14.

23 Muallimlerin Bilimin Küterü Mühim Bir Vazife, s. 38.

Kazakistanskaya Pravda'nın 21.03.1935 tarihli sayısında ise muallimlerin birden fazla derse girdiği, bu sebeple ders için iyi bir hazırlık devresi geçiremedikleri belirtilmekte idi. Yine aynı gazetede Almatı vilâyetinin İli rayonunda Turar adlı tuluk olmayan internatlı mektep (7 yıllık yatılı okul) muallimlerinden Abiloğlu'nun içtimaiyat, tarih, resim, coğrafya ve tabiat gibi beş farklı derse girdiği, bu sebeple talebelerin çoğunun cahil, yarı okur-yazar olarak mezun olduğu söylenmekte idi.²⁴

Kazakistan'da başlangıç mekteplerindeki (4 yıllık mektep) muallimlerin % 71'9'unun bilgi seviyesi düşük; orta mektep (10 yıllık mektep) muallimlerinin % 86,6'sı ise âli mektep bitirmemiş, tahsili orta dereceyi bile geçmeyen kişilerdi. Semey'de 95 muallimin dil bilgisinin ölçüldüğü bir sınavda 95 muallimin toplam hata sayısı 1.000'den fazla olarak orta çıkmıştır. Aynı sonuç Almatı'da 1.400'dür.²⁵ Açısay Korgaşın Kanı Mektebi'ndeki 25 muallimin 2'si yüksek tahsilli, birkaç tanesi ise orta tahsilli, geri kalanları ise düşük tahsillidir. Aynı mektebin 4. sınıfını Orman Enstitüsü'nün ikinci sınıfından talim ve terbiye ile alâkası olmayan bir muallim, 2. sınıfını ise yarı okur-yazar başka bir muallim okutmakta idi. 5. ve 6. sınıflarda ise muallim bulunmamaktaydı.²⁶ Turgay avdanda bulunan 49 muallimin ancak 12'si 3. sınıfta ders verebilecek düzeyde bulunuyordu.²⁷

Muallimlerin bilgi düzeyinde görülen bu türden eksiklikler üzerine teftişlerin artırıldığı, muallimlerin bir takım sınavlardan geçirilerek bilgi seviyelerinin ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Orazalioğlu İsen Ali adlı bir yazarın *Sosyaldi Col*'un 05.12.1936 tarihli nüshasında yer verilen ve Aktube avdanı muallimlerinin bilgi düzeylerinin ne durumda olduğunu gösterir 1936 yılı Nisan ve Aralık ayları arasında yapılan teftişe ait rapora göre: teftişten geçirilmesi gereken 123 muallimden ancak 93'ü incelemeden geçirilebilmiş; 93 muallimden 21'i başlangıç mektebi (4 yıllık mektep) muallimi, 10'u tuluksuz orta mektep (7 yıllık mektep) muallimi unvanına lâıyk görülmüş, 62 muallimin ise 1 Ağustos'a kadar muallimlik sınavını yeniden vermesi istenilmiştir. Ayrıca Orazalioğlu İsen Ali teftişte muallimlerin vermiş oldukları ilginç cevaplara da yer vermiş ve Aktube'deki tuluk orta mektebin (7 yıllık mektep) coğrafya mualliminin Çimkent Kazakistan'ın neresindedir? sorusuna: “Çimkent Kazakistan'ın garbindadır” cevabını verdiklerini belirtmektedir.²⁸

1 Aralık 1936 tarihine kadar teftişten geçirilmesi gereken 14.085 muallimden 1.836'sı teftişten geçirilebilmiş, bunlardan ancak 524'ü muallimlik derecesi alabilmiştir. 893 muallim belirlenen bir tarihte sınava alınmak şartıyla görevlerinde bırakılmıştır. 181 kişi diploması olmadığından, 183 kişi ise muallimliğe lâıyk bulunmadığından işten çıkarılmıştır.²⁹ 1 Ocak 1937 tarihine kadar mevcut 20.000 muallimden 14.000'inin komisyonlarca araştırmasının yapılması plânlanmasına rağmen, ancak 4.107 muallim incelemeden geçirilebilmiştir. 4.107 muallimden 841'i muallim unvanını alabilirken, 1.962 muallim belirlenecek bir tarihe kadar teknikumlar düzeyinde sınavı verme şartı ile yerlerinde bırakılmıştır.³⁰

Sosyaldi Kazakistan'ın 21.07.1937 tarihli nüshasında “Muallimlerin Bilim Seviyesini Artıran Kurslar Hakkında” başlıklı bir yazıda birçok muallimin işten atıldığı “muallim yetiştirme işinin

24 “Türkistan Haberleri: Avul Mektepleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 66, Mayıs 1935, s. 38.

25 Taşbalta, “Sovyet Mektebi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936, s. 26-27.

26 “Türkistan Haberleri: Sovyet Mektebinin Hali”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 86, Ocak 1937, s. 40.

27 Muallimsiz Binasız Mektep Kuru Plânı, s. 1.

28 Gerçekte Çimkent Güney Kazakistan'ın merkezidir. Bkz. “Türkistan Haberleri: Muallimler Bilimi Teftiş Neticesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 86, Ocak 1937, s. 37-38.

29 Türkistan Haberleri: Muallimler Bilimi Teftiş Neticesi, s. 38.

30 “Komünist Eleginden Ötebilgen Sovyet Muallimleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 88, Mart 1937, s. 38.

becerilemediği”³¹ belirtilmekte idi. Muallimlerin bilgi düzeylerini ölçmek için yapılan yoklamalarda çoğu kez muallimlerin sorulara hatalı cevap verdikleri de görülmekte idi. Örneğin Çimkent rayonu Yıldız kolhozu başlangıç mektebinin (4 yıllık mektep) muallimesi “Sırderya’nın Akdenize, Amuderya’nın ise Hint Okyanusuna aktığını”, yine Şarkî Kazakistan vilâyetindeki Tavırd Başlangıç Mektebi muallimesi ise sorulan bir soruya “Sovyetler İttifakına doğuda Hitay, Almanya ve Afrika komşudur” cevabını vermekte idi.³²

1938 yılına gelindiğinde 1-15 Şubat tarihleri arasında Kızılorda avdanında 247 başlangıç (4 yıllık mektep) ve orta mektep (10 yıllık mektep) mualliminden 139’u sınavdan geçirilmiş, bunlardan sadece 15’i orta mekteplerde ve 55’i başlangıç mekteplerinde muallim olmaya hak kazanmıştır. 52 muallim kendilerini geliştirmeleri şartıyla görevlerinde bırakılırken, 17 muallimin işine son verilmiştir. Yapılan sınavda başlangıç mekteplerinde görev yapan muallimlerin bilgi seviyelerinin 1. ve 2. sınıf düzeyinde bile olmadıkları görülmüştür. Kızıl Sabak ve Nogay Kura Mekteplerinde açılan sınavlarda ise muallimlerin güncel konulardan bile haberdar olmadıkları, Sovyetler ittifakında kaç tane cumhuriyet var?, Kazakistan’ın kaç vilâyeti var? gibi basit sorulara dahi cevap veremedikleri görülmüştür.³³

Kazakistanskaya Pravda’nın 30.01.1938 ve 05.02.1938 tarihli nüshalarında verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Kazakistan’da başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektep) görev yapan 20.894 muallimden 16.134’ü orta tahsil ve orta mekteplerin (10 yıllık mektep) 8. ve 10. sınıflarında ders veren 1.014 muallimden 628’i yüksek tahsil görmeyen kişilerdi.³⁴ Kazakistan Maarif Komiserliği müfettişlerinden N. Davulbay *Sosyalistik Kazakistan*’ın 11.02.1929 yer alan bir makalesinde ise muallimlerin bilgi düzeyleriyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:³⁵

“Muallimlerin çoğunun orta mektep düzeyinde bilgileri yok. Bunun sonucunda bizim muallimlerimiz günde 8-9 saat ders vermekteler. Muallimler bilgi düzeylerini artırmaya vakitlerinin olmadığını söylemekteler. Önümüzdeki eğitim-öğretim yılında 3.468 muallime ihtiyacımız var. Bunların 1.273’ü pedagojik mekteplerden, 1900’ü kısa süreli kurslardan yetiştirilebilir. Tuluk orta mektepler ve orta mekteplerin 5-10. sınıfları için muallim temini zor. Bunlar için 4.728 muallime ihtiyaç var. Pedagoji enstitüleri ile muallim enstitülerinden bu yıl 820 kişi mezun oldu. Altı aylık kurslardan 830 kişi, pedagojik mekteplerden 300 kişi, 2 yıllık pedagoji kurslarından ise 178 kişi mezun oldu”.

Sovyet Kazakistanı’nda muallimlerin en önemli sorunlarından biri de maaşlarını zamanında alamamalarıydı. On bir avul mualliminin *Sosyaldi Kazakistan*’ın 05.01.1937 tarihli sayısında yer alan bir yazısına göre muallimler 1936 yılı Eylül ayından itibaren maaşlarını alamamışlardı.³⁶ Muallimler maaşlarını alabilmek için aylarca resmî müesseseler önünde beklemişler, hatta maaşlarının ödenmesini istedikleri için muallimlikten atılmışlardır. Maaşlarını alamayan muallimler şikâyetlerini gazete sayfalarından duyurmaya çalışmışlardır. Nitekim *Sosyaldi Col*’un 24.10.1936 tarihli nüshasında yer verilen Bikcanoğlu adlı bir muallimin şikâyetnâmesinde şöyle denilmektedir: “Çalkar, Sarbulak Sovyetinde 1936 yılından beri iki ayrı yerde okuma-yazma mektebinde çalıştım. 15 Nisan-1 Ağustos tarihleri arasındaki enbek hakkımı alamadım”.³⁷ Diğer yandan bu konuda tür-

31 “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 95, Ekim 1937, s. 1.

32 Türkistan Haberleri: “Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938, s. 42.

33 Abdulvahab, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 107, Ekim 1938, s. 18.

34 Taşbalta, Maarif Cebhesinde, Sayı: 103, s. 13.

35 Abdulvahab, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 114, Mayıs 1939, s. 24.

36 “Aylıksız Aç Muallimler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 89, Nisan 1937, s. 40.

37 Oktay, “Aylıksız Aç Muallimler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 85, Aralık 1936, s. 13.

lû suiistimallerin yaşandığı da görülmekteydi. Nitekim Cenubî Kazakistan Sayram avdanı Maarif Müdürü vilâyetten muallimlerin maaşı olarak gönderilen 30.900 somu başka yerlere kullanmıştı.³⁸

Görüldüğü üzere 1930-1940 yılları arasında Kazakistan mekteplerinde önemli oranda muallim eksikliği görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere özellikle milliyetçi mefkûreye bağlı yerli muallimlerin mekteplerden kovulmasından sonra bu eksiklik daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Sovyet eğitim sisteminin muallim yetiştiren kurumları olan pedagoji enstitülerinin bu konuda yeterli olamadığı, diğer yandan kısa süreli kurslarla muallim açığının giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Diğer yandan muallimlerin bilgi düzeyi bakımından yeterli seviyede olmadıkları ve maaşlarını zamanında alamadıkları da göze çarpan diğer önemli sorunlardandır.

Mektep Binalarının Genel Durumu

Kazakistan'da mekteplerin sayısı bakımından doğru bilgilere ulaşmak oldukça zor görünmektedir. Zira çoğu zaman kaynaklarda verilen rakamların birbirleriyle çeliştiği dikkati çekmektedir. Eski Kazakistan Fırka Kâtibi Galoşçekin 1927'de Kızılorda'da basılan "*Kazakistan Ortobr Körgezmesinde*" adlı eserinde Kazakistan'da 3.867 mektebin varlığından bahsetmekte ve devamında "*bütün mekteplerin kâğıt üzerinde olduğunu, hakikatte Kazak avulunda mektep denen şeyin olmadığını*" belirtmekte idi. Yine Galoşçekin bu mekteplerden 1.600'ünün Kazak mektebi olduğunu söylemekteydi.³⁹ *Sosyaldi Kazakistan*'ın Mayıs 1933 tarihli nüshasında verilen bilgiye göre 1932 yılı sonu itibarıyla Kazakistan'da 8.345 başlangıç mektebinin (4 yıllık mektep) açıldığı ve bu mekteplere 540.000 talebenin yerleştirildiği söylenilmektedir.⁴⁰

Yine *Sosyaldi Kazakistan*'ın 15.12.1935 tarihli sayısında Kazakistan'da mektepler hakkında bilgi verilirken "*eğer bu 15 yıl içerisinde (Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti'nin 15. kuruluş yıl dönümü) bizde mektep işleri yolunda yürütülmüş olsaydı, şimdi her yerde 4 yıllık mektepler kurulmuş olurdu*"⁴¹ denilmekteydi. *Sosyaldi Kazakistan*'ın Mayıs 1933 tarihli sayısında ise mektep sayısı 7.875 olarak verilmiştir. Gazete yaptığı değerlendirmede mekteplerin çoğunun kâğıt üzerinde olduğunu örneğin "*Evliya-Ata kazasındaki Akırtepe nahiyesinde gösterilen 9 mektebin gerçekte bulunmadığı ve bunların hiç birinde eğitim yapılmadığını*"⁴² belirtmekte idi. Kazakistan Maarif Komiseri Yardımcısı Cantlavoğlu'nun 1934 yılı için verdiği bilgiye göre ise mektep sayısı 6.547 olup, bunların 3.853'ü Kazak rayonlarında bulunmakta idi. Bu binaların ancak % 44'ü bizzat mektep binası olarak yapılan binalar olup, geri kalanları ise diğer binalardan mektebe dönüştürülmüştü.⁴³

38 "Muallim Maaşını Alamaydır", *Yaş Türkistan*, Sayı: 70, Eylül 1935, s. 40.

39 Tahir, *Türkistan'da Birinci Biş Yıllık Yekünü*, s. 10.

40 Taşbalta'nın *Yaş Türkistan* dergisinin 71. sayısında yer verilen "*Maarif Cebhesinde*" adlı makalesinde yapılan bir değerlendirmede "*Kazakistan Maarif Komiserliğinin bahsettiği 500.000 talebenin Allah bilir hangi yerde ve nasıl okutulmakta olduğu*" sorularak, mekteplerin sayı bakımından yetersizliğine vurgu yapılmakta idi. Bkz. Taşbalta, "*Maarif Cebhesinde*", *Yaş Türkistan*, Sayı: 71, Ekim 1935, s. 41. Kazakistan Maarif Komiseri Cürgenoğlu 1935 yılı başında yaptığı bir konuşmada Kazakistan mekteplerinin % 82'sinde 4. sınıfın yokluğunu belirtmekteydi. 15.12.1935 tarihli *Sosyaldi Kazakistan* gazetesine göre başlangıç mekteplerinin (4 yıllık mektep) sahip oldukları sınıflara göre yüzdelik oranları ise şu şekilde idi: 1-2. sınıfı olan mektepler % 30,1; 1-3. sınıfı olan mektepler % 21,1; 4. sınıfı olan mektepler 39,8. Bu hesaba göre % 9 kayıp vardır. Kazak mektepleri ayrı ele alındığında 1-2. sınıfı olan mektepler % 39,8; 1-3. sınıfı olan mektepler % 25,5; 4. sınıfı olan mektepler ise 14,7'dir. Kazak başlangıç mekteplerinde ise % 12,8'lik bir kayıp söz konusudur. Bkz. T., "*Maarif Cebhesinde*", *Yaş Türkistan*, Şubat 1936, Sayı: 75, s. 23-24.

41 T., *Maarif Cebhesinde*, s. 24-25.

42 Timuroğlu, "*Türkistan'da Maarif İşlerinin Barışı*", *Yaş Türkistan*, Sayı: 44, Temmuz 1933, s. 8-9.

43 "*Kazakistan'da Mektep Binaları*", *Yaş Türkistan*, Sayı: 68, Temmuz 1935, s. 39-40. 1938 yılı rakamlarına göre Kazakistan'daki

Örneğin Suzak rayonundaki 41 mektebin sadece 3'ünün binası bulunmakta, diğerleri kolhozlardan kiralanen evlerde eğitimlerini yapmakta idi.⁴⁴

Kazakistan Fırka Komitesi'nin VII. Toplantısı'nda verilen bilgilere göre 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'daki mektep sayısı 7.578'dir. Bunların 3.829'u Kazak mektepleridir. Yine Kazakistan'daki 2.350 başlangıç mektebinin 1.190'ı, ortalav mekteplerin (7 yıllık mektepler) 237'si ve orta mekteplerin (10 yıllık mektepler) 48'i Kazaklara aittir.⁴⁵

1936-1937 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'da bulunan orta mektep (10 yıllık mektepler) sayısı ise 98 idi.⁴⁶ *Yaş Türkistan*'ın 75. Sayısında T. İmzasıyla çıkan "*Maarif Cebhesinde*" adlı makalede 1936 yılı Şubat ayı itibariyle bütün Kazakistan'da 571 ortalav mektebinin (7 yıllık mektep) olduğu ve bunlardan 161'inin Kazak mektebi olduğu, yine 117 orta mektebin (10 yıllık mektep) 16'sının Kazak mektebi olduğu belirtilmektedir.⁴⁷ Meşhur çekist Peters'in *Kazakistanskaya Pravda*'nın 17.03.1935 tarihli nüshasında yayımlanan bir makalesine göre orta mektep sayısı 573'tür.⁴⁸ Kazakistan Komiserler Şurası Reisi İysioğlu Oraz'a göre 1937 yılı başında tuluk olmayan orta mektepler sayısı (7 yıllık mektepler) 672, orta mektep (10 yıllık mektepler) sayısı ise 116'dır. *Sosyaldi Kazakistan*'ın 01.09.1936 tarihli sayısında verilen bilgiye göre 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'da 881 tuluk olmayan orta mektep (7 yıllık mektepler) ve 270 orta mektep (10 yıllık mektepler) vardır. Yine 881 tuluk olmayan orta mektebin (7 yıllık mektepler) 349'u ve 270 orta mektebin (10 yıllık mektepler) 68'i Kazak talebeler içindir.⁴⁹

Diğer taraftan Kazakistan'da 1934 yılı itibariyle 4.266 talebesi olan 13 Âli Mektep bulunmaktadır.⁵⁰ G. Akkuloğlu'nun *Sosyalistik Kazakistan*'ın 07.11.1938 tarihli nüshasında yer alan makalesine göre Kazakistan'da 1937 yılı itibariyle 19 yukarı dereceli mektep, 120 teknikum ve işçi fakültesi, 8 ilmî enstitü, 37 türlü ilmî tecrübe istasyonunun bulunduğu anlaşılmaktadır. 19 yukarı dereceli mektebin 10'u Almatı'dadır.⁵¹

Yeni mektep binalarının yapımı ve mevcut mektep binalarının tamiri meselesine geldiğimizde 1930 yılında Kazak talebelerinin sadece % 6'sı ve muhacir Rus talebelerinin ise % 53,2'si için yeterli mektep bulunduğu görülmektedir.⁵² Kazakistan Komiserler Şurası Reisi İysioğlu Oraz'ın yıllara göre Kazakistan'da mektep yapımına ilişkin verdiği bilgiler, belirlenen hedeflere ulaşılamadığını göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Kazakistan'da yıllara göre yapılması plânlanan mektep sayısı gösterilmektedir.⁵³

mektep sayısı 7.578 olarak zikredilmekte, 7.578 mektebin 3.929'unun ise Kazak mektebi olduğu ifade edilmektedir. Bkz. "Türkistan Haberleri: Türkistan Mekteplerinde", *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938, s. 42.

44 "Avul Mektepleri Vaziyeti", *Yaş Türkistan*, Sayı: 70, Eylül 1935, s. 36.

45 "Türkistan Haberleri: Kazakistan'da Mektepler", *Yaş Türkistan*, Sayı: 88, Mart 1937, s. 38.

46 "Kazakistan'da Orta Tahsil", *Yaş Türkistan*, Sayı: 92-93, Temmuz-Ağustos 1937, s. 64.

47 T., *Maarif Cebhesinde*, s. 24-25.

48 T., *Maarif Cebhesinde*, s. 27.

49 Taşbalta, *Sovyet Mektebi*, s. 25-26.

50 Tahir, *Türkistan'da Birinci Biş Yıllık Yekünü*, s. 14.

51 Abdulvahab, "*Maarif Cebhesinde*", *Yaş Türkistan*, Sayı: 112, Mart 1939, s. 34.

52 Timuroğlu, "Türkistan'da Mekteb Meselesi", *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930, s. 27.

53 İsen Tursun, "Bolşeviklerin Türkistan'da Medeniyet Sahasındaki Yutuklarından", *Yaş Türkistan*, Sayı: 53, Nisan 1934, s. 22.

Yıl	Yapılması Plânlanan Mektep Sayısı	Yapılan Mektep Sayısı
1931	664	275
1932	651	100
1933	175	50
Toplam	1.490	425

Tabloya göre plânlanan yeni mektep yapma işi: 1931 yılında % 41,6; 1932 yılında % 20,4; 1934 yılında ise % 24 oranında gerçekleştirilebilmiştir. 1934 yılında yapılmakta olan mekteplerin çoğu ise 1928, 1929, 1930 yıllarından itibaren yapımı süregelen ve tamamlanamayan binalardır.⁵⁴ 1936 yılı için Sovyetler İttifakı genelinde yapılması plânlanan 1.507 mektepten sadece 2'sinin Kazakistan'da yapılması düşünülmektedir.⁵⁵ *Sosyalist Kazakistan*'ın 18.06.1937 tarihli nüshasında 1938 yılı için 15.740 talebe kapasiteli 36 mektebin yapılacağı bildirilmektedir.⁵⁶

Kazakistan Komiserler Şurası Reisi İyşioğlu Oraz “*Doğrusunu söylememiz gerek, Kazak avullarında kayda değer ilkokul düzeyinde mektepler yok. Biz bugüne kadar onu yapmadık*” demektedir.⁵⁷ Avullarda ise 45 yeni mektebin yapımına başlanmış, 1936 yılında inşasına başlanmış bununla birlikte halâ yapımı devam eden mektep sayısı ise 15'tir. Bu mektepler devlet bütçesiyle yapılan mekteplerdi. Kolhoz ve savhozlar tarafından yaptırılan mektepler bunların dışındadır. Devlet bütçesiyle yaptırılan mekteplerin Haziran 1937'ye kadar ancak % 36,9'u bitirilebilmiştir. Semey'deki 38. Mektebin % 9,5'i; Üstkemend'deki 25. Mektebin % 3,4'ü; Kızılcıcar'daki 51. Mektebin ise ancak % 2'si tamamlanabilmiştir. Balkaş'taki 47. Mektebin yapımına ise başlanmamıştır. Kogalı avdanında 1937 yılında başlanan mektebin yapımı yarıda kalmıştır. 20.06.1938 tarihli *Sosyalistik Kazakistan* gazetesinde aynı mektebin bitirilebilmesi için 30.000 somun gönderilmesi gerektiği bildirilmekte, diğer yandan mektep için sevk edilen inşaat malzemelerinin ise başka yerlere gönderildiği ifade edilmekte idi.⁵⁸

Mevcut mektep binalarının tamiri hususunda da yeterli ilginin gösterilmediği, bununla ilgili olarak maarif teşkilâtlarından gerekli ödeneğin sağlanamamış olması da başlı başına bir sorundu. Örneğin Cenubi Kazakistan vilâyetinin Sayram avdanı tuluk olmayan orta mektebi (7 yıllık mektep) için tahsis edilen 800 som verilmemiş, 120 öğrencisi olan mektebin tamiri yapılamamıştı.⁵⁹ Aktube'de yayımlanan *Sosyalist Col* gazetesinde Tabin avdanı muhabirinin “*Kuruluş Yumuşu Artda Kaldı*” başlıklı yazısında mektep yapım ve tamir işlerinde çok yavaş davranıldığından bahisle “*avdan idaresi mektep yapma işini hızlandırmazsa yeni eğitim-öğretim yılında mekteplerin yurtsuz kalacağını*”⁶⁰ belirtilmekte idi.

Kazakistan Maarif Komiseri Toktabayoğlu'nun verdiği bilgiye göre Kazak mekteplerinin sadece % 15'i, buna mukabil Rus mekteplerinin % 28'i fizikî ve sıhîh bakımlardan uygundu.⁶¹ Kazakistan Fırka Komitesinin V. Toplantısı'nda Said Vakkasoğlu Canaydar'ın sunmuş olduğu bir marûzaya göre mekteplerde soba ve aydınlatma bulunmamaktadır. Yine Canaydar marûzasında, sınıfta oturmakta olan 12. Mektep talebelerinin “*yata Khanemiz soğuk mu soğuk, it bağlasan*

54 Kazakistan'da Mekteb Binaları, 40.

55 “Şu Yıl Salınacak Mekteb Binaları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 77, Nisan 1936, s. 1.

56 Abdulvahab, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 107, Ekim 1938, s. 15-16.

57 İsen Tursun, Bolşeviklerin Türkistan'da, s. 23.

58 Abdulvahab, Maarif Cephesinde, Sayı: 107, s. 15-16.

59 “Muallim Maaşını Alamaydır”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 70, Eylül 1935, s. 41.

60 “Binasız Mekteb Yüzde Yüz Sevadlı Halk (!)”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936, s. 42.

61 Timuroğlu, “Türkistan'da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930, s. 27.

durmaz” şeklinde kendisine soğuktan şikâyet ettiklerini ifade etmektedir.⁶² Suzak rayonunda 8. Avuldaki Üçtübe Mektebi’nde talebeler her ne kadar sıralarda oturuyorlarsa da kitaplarını açıp okumak ve defterlerinin açıp yazmak için masaları bulunmuyordu. Talebeler yerde sıkışık olarak oturmakta, defterlerini ya dizlerinin üzerine ya da birbirlerinin sırtına koyup yazmaktaydılar. Mekteplerin hiç birinde ise ders araç-gereci bulunmuyordu.⁶³ Açısay Korgaşın Kanı Mektebinde su bulunmuyor, aşhanenin yapımı ise halâ bitirilememişti. Mektep binasının en iyi kısmı ise “*kızıl köşe*” için ayrılmıştı.⁶⁴ Buradan Sovyet Kazakistanı’nda mekteplerin fizikî ve sıhî bakımından yeterli kapasite ve özelliklere sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Mekteplerdeki Öğrenci Sayıları

Kazakistan’da ele aldığımız dönem itibariyle mekteplerde eğitim görmekte olan öğrenci sayılarıyla ilgili bilgiler oldukça karışıktır. Bunun en önemli sebebi gerek maarif teşkilâtlarının gerekse Sovyet matbuatının mekteplerdeki öğrenci sayılarına dair verdikleri bilgilerin çelişkili ve birbirleriyle tutarsız olmasıdır.

“*Kazakistan’ı Rayonlaştırmak*” adlı eserde 1928 yılı Ocak ayı için avullarda 4-7 yaş arası çocuk sayısı 389.029; 8-12 yaş arası çocuk sayısı 325.910; 13-18 yaş arası çocuk sayısı 429.307 olarak verilmektedir. Mayarov ve Galuzo gibi Orta Asya Bürosu’nun nüfuzlu şahsiyetlerinin verdiği bilgiye göre Orta Asya’da kışlak ve avullarda 2 sınıflı mektepten daha fazlası bulunmamaktadır. Gerçekte ahalsinin neredeyse % 70-80’i hatta bazı dairelerde % 95’i avul ve kışlaklarda olan bir ülkede 2 sınıflı mektebin dışında bir mektep bulunmazken, kışlak ve avullarda mektebe gitme oranının % 80-90’larda gösterilmesi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Galuzo Orta Asya Bürosu tarafından tertiplenen bir toplantıda “*Maarif Komiserliği’nin gösterdiği rakamlar, hakikatle alâkası olmayacak kadar mübalağalıdır. Çünkü kışlakta ibtidai mektebin birinci ve ikinci sınıfları var*”⁶⁵ demektedir.

Kazakistan Fırka Komitesi Başkâtibi Mirzoyan’ın VIII. Kazakistan Fırka Kongresi’nde vermiş olduğu bilgiye göre Kazakistan genelinde 6.473 başlangıç mektebi (4 yıllık mektep) bulunmakta ve bu mekteplerde 480.000 talebe eğitim görmektedir.⁶⁶ Kazakistan Maarif Komiserliği’nin 1932 yılı için vermiş olduğu bilgiye göre tuluk olmayan orta mekteplerin (7 yıllık mektep) türlü sınıflarında eğitim görmekte olan talebelerin dağılımı ise şu şekildedir: 1. sınıfta 142.711; 2. sınıfta 48.110; 3. sınıfta 16.606; 4. sınıfta 5.064;⁶⁷ 5. sınıfta 1.815; 6. sınıfta 838; 7. sınıfta 482. Yukarıda verilen genel oran aynı mektebin türlü sınıflarındaki talebe sayısı ile karşılaştırıldığında 1. sınıftaki talebe sayısının 196.300, 7. sınıf talebe sayısının ise 600 civarında olması gerekir. Bu durum Kazakistan Maarif Komiserliği’nin verdiği rakamların gerçekleri yansıtmadığını göstermektedir.⁶⁸

62 “Türkistan Haberleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 40, Mart 1933, s. 40.

63 Avul Mektepleri Vaziyeti, s. 36-37.

64 Türkistan Haberleri: Sovyet Mektebinin Hali, s. 39.

65 Tahir, Türkistan’da Birinci Biş Yıllık Yekünü, s. 11-12.

66 Komiserler Şurası Reisi İyisioğlu Oraz ise bu rakamın ikinci beş yıllık plânın sonunda 498.000 olacağını belirtmiştir. Yine Mirzoyan Kazakistan’da mektep yaşındaki çocukların % 82-% 87’sinin mekteplere yerleştirildiğini ifade ederken, İyisioğlu Oraz bu oranın birçok vilâyetlerde % 50-% 60 olduğunu belirtmektedir. Bkz. İsen Tursun, Bolşeviklerin Türkistan’da, s. 19.

67 Taşbalta’nın *Yaş Türkistan*’ın 71. Sayısında yer alan “*Maarif Cephesinde*” adlı makalesinde yer alan bilgiye göre Kazakistan’da Kazak talebelerinin % 5’i 4. sınıfta okumaktadır. Bkz. Taşbalta, Maarif Cebhesinde, s. 41.

68 “Türkistan Haberleri: Maarif İşleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 37, Aralık 1932, s. 37-38.

Kazakistan'da Suzak Rayon Maarif Şubesi'nin verdiği bilgiye göre Ocak 1935 yılı itibariyle bütün rayon mekteplerinde eğitim görmekte olan talebe sayısı 1.853 olup, bunların 713'ü kızdır. Talebelerin 1.403'ü 1. sınıfta okumaktadır. 8. Avulda Üçtube Kolhozunda mektepte okumakta olan talebe sayısı 50 gösterilmesine rağmen, sınıfta olan talebe sayısı 25'dir. Bunların çoğu da mektep yaşına gelmeyen çocuklardır. 1 Mayıs Kolhozunda talebe sayısı 26 olmasına rağmen sınıfta 15 çocuk bulunmaktadır.⁶⁹

Kazakistan'ın 19 yukarı dereceli mektebinin 10'u Almatı'da olup, Kazakistan Üniversitesi'nde 908, Pedagoji Enstitüsü'nde 582, Maden Enstitüsü'nde 530 öğrenci vardır. Semey'deki enstitülerde 501, Ural'daki enstitülerde 761 öğrenci eğitim görmektedir. 1938-1939 eğitim-öğretim döneminde yukarı dereceli mekteplere alınması plânlanan öğrenci sayısı 3.155, müracaat eden kişi sayısı ise 4.258'dir.⁷⁰

Mekteplerdeki Kazak talebe sayısına bakıldığında meşhur Çekist Peter'e göre Kazakistan'daki mevcut 765.000 talebeden 294.000'i Kazak'tır.⁷¹ Rusça "*İnkılâp ve Milletler*" adlı mecmuanın Ekim 1937 sayısında Ali İbrahim'in "*Kazakistan Mekteplerinde Talim ve Terbiye*" başlıklı yazısından aktarıldığına göre mevcut 872.370 talebeden 342.638'i Kazak'tır.⁷² Yine Çekist Peter'in *Kazakistanskaya Pravda*'nın 17.03.1935 tarihli sayısında yer alan makalesine göre Dokumacılık Enstitüsü'nde eğitim gören 282 talebeden 39'u ve Orta Asya Sanayi Enstitüsü'nde okumakta olan 1.069 talebeden sadece 187'si yerli idi. Yine Karagandi Sanayi Mektebi'nde eğitim görmekte olan 151 talebeden 67'si Türkistanlıdır.⁷³ *Sosyaldi Kazakistan*'ın 21.07.1936 tarihli nüshasında verilen bilgiye göre Almatı yakınlarındaki Kalgaz istasyonundaki avul hocalığı teknikumundan 1936 yılında mezun olan 22 talebeden ancak 1'i Kazak'tır.⁷⁴

25.01.1939'da kuruluşunun 10. yıldönümü kutlanan Almatı Kazak Enstitüsü'nün 600 talebesinden 295'i Kazak'tır.⁷⁵ *Kazakistanskaya Pravda*'nın 27.01.1937 tarihli sayısında verilen bilgiye göre muallim yetiştiren 27 teknikum, 6 Pedagoji Enstitüsü ve Devlet Darü'l-fünunu'nda okumakta olan toplam 9.626 talebeden 5.971'i yerli talebedir.⁷⁶ Kazakistan'da bulunan 7 yüksek mektebe 1936-1937 eğitim-öğretim yılında kabul edilen 1.101 talebeden ise 426'sı Kazak'tır. Yılsonunda tahsillerini tamamlayan 500 uzman içindeki Kazak sayısı 169'dur. Bunlardan 36'sı doktor, 94'ü muallim, 26'sı memur ve 13'ü mühendistir.⁷⁷

Kazakistan Fırka Komitesi Başkâtibi Mirzoyan'ın VIII. Kazakistan Fırka Kongresi'ne sunduğu rapora göre 1933'te Kazakistan'da mevcut 84 teknikumda okumakta olan toplam 15.500 talebenin % 65'i ve 13 âli mektepte eğitim görmekte olan 4.266 talebenin % 61,7'si Kazak'tır. Komiserler Şurası Reisi İysioğlu Oraz ise 1932'de teknikumlardaki % 41,2 olan yerli talebe oranının ikinci beş yıllık plân sonunda % 63'e çıktığını belirtmektedir.⁷⁸

69 Avul Mektepleri Vaziyeti, s. 36.

70 Abdulvahab, Maarif Cebhesinde, Sayı: 112, s. 34.

71 T., Maarif Cebhesinde, s. 27.

72 Türkistan Haberleri: Türkistan Mekteplerinde, s. 42.

73 T., Maarif Cebhesinde, s. 24-25.

74 "Âli Mekteplerde Kadrolar Kalay Hazırlanıyor?", *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936, s. 1.

75 "Kazak Pedagoji İnstitütinin On Yıllığı", *Yaş Türkistan*, Sayı: 111, Şubat 1939, s. 42.

76 Türkistan Haberleri: Kazakistan'da Mektepler, s. 38.

77 "Maarif Cebhesinde (Kadro Meselesi)", *Yaş Türkistan*, Sayı: 91, Haziran 1937, s. 40-41.

78 İsen Tursun, Bolşeviklerin Türkistan'da, s. 20.

Mekteplerdeki Ders Araç-Gereci Durumu

Kazakistan'daki Sovyet mekteplerinin en önemli sorunlarından bir diğeri, mekteplerin ders araç-gereci eksikliğinin giderilememesi ve aynı zamanda ders kitabı temini konusunda karşılaşılan güçlüklerdi. Gerçekte Moskova Hükümeti'nin Kazakistan'daki temsilcisi Galaşçukin Kazakistan'daki Sovyet mekteplerinin durumunu şu sözlerle özetlemekteydi:⁷⁹

“Kâğıt üzerinde Kazakistan'da çok miktarda mektebin varlığını görüyorsak ta, hakikatte avullarda hiçbir mektep yoktur. Mektebi bulunan avulun mektep için binası yoktur. Binası olsa sıraları, o olsa ders eşyası yoktur”.

Yine Kazakistan Komiserler Şurası Reisi İysioğlu Oraz, mekteplerin *“bina, ders kitabı ve diğer ders araç-gereçleri bakımından eksikliklerinin bulunduğunu”* belirtmekte idi.⁸⁰ *Sosyalistik Kazakistan*'ın 2 Eylül 1937 tarihli nüshasında yer alan *“Almatı'nın Eğitim-Öğretim Yılına Plânlı Bir Şekilde Başlayamadı”* başlıklı bir yazıda mekteplerin, neşriyat idarelerinin ve kitap mağazalarının eksiklikleri⁸¹ dile getirilmekte idi. Mekteplerde talebeler eğitimlerine ders kitabı olmadan devam etmekte idi. Kazakistan yukarı pedagoji mektepleri ile dil ve edebiyat fakültelerinde ise ders kitabı bulunmuyordu.⁸²

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'da mektepler ders kitabı konusunda büyük zorluklar yaşadılar. Neşri kararlaştırılan 59 kitabın 32'si neşredilebilmiş, bununda ancak 6'sı eğitim-öğretim yılı başına hazırlanabilmişti. Plânlanan 241.900 ciltten 59.600'ü basılabilmiş; Kazakistan Neşriyat İdaresi hazırlanan ders kitaplarını aralık ayında göndermiş olmasına rağmen, eğitim-öğretim yılı sonunda kitaplar halâ mekteplere ulaşmamıştı. Kazakistan'ın doğusundaki rayonlar ise 1934 yılını tamamen ders kitabı olmadan geçirmişti. Rayon Maarif İdareleri ellerine geçen kitapları mekteplere dağıtmamışlardı. Yeni eğitim-öğretim yılı için belirlenen 42 kitaptan ancak 13'ü bastırılabilmişti.⁸³ *Kazakistanskaya Pravda*'nın 21.05.1934 tarihli sayısında ise bu kitaplardan kalanlarının matbaa köşelerinde beklediği, matbaaların ise kâğıt yokluğundan dolayı çalışmadığı belirtilmekte idi.⁸⁴ Talebelerin millî ve vatanî duygularını artıran ders kitapları ise Bolşeviklik açısından zararlı görülerek yok ettirilmişti.⁸⁵

Suzak rayonunda mekteplerin sadece birinde Kazakistan haritası vardı. Bütün mekteplerde rendelenmemiş, boyanmamış, genellikle eşiklerden koparılan tahtalardan yapılmış 30x40 büyüklüğündeki yazı tahtasının dışında ders araç-gereci bulunmuyordu.⁸⁶

79 Timuroğlu, Türkistan'da Mekteb Meselesi, s. 27.

80 İsen Tursun, Bolşeviklerin Türkistan'da, s. 23.

81 Maarif Cebhesinde, s. 1.

82 Abdulvahab, Türkistan'da 1937/38 Oku Yılı Kaday Ötkezile Yatır?, s. 23.

83 “Türkistan Haberleri: Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 57, Ağustos 1934, s. 41.

84 Yaş Türkistanlı, “Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, Ocak 1935, s. 18.

85 Çağatay, “Tenkit mi? Ahmaklık mı?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 37, Aralık 1932, s. 22.

86 Avul Mektepleri Vaziyeti, s. 36-37.

Sonuç

Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Kazakistan'da eğitim, Sovyetlerce denetim altına alınmış ve eğitim merkezleştirilmiştir. Sovyet eğitim politikası “*şekilce millî, mahiyet itibariyle proleter kültür formülüne*” dayandırılmış ve Kazakistan'da yerli talebeler “*Rus terbiyesi*” ne tabi tutulmuştur.⁸⁷

Yerli ahali Sovyet mekteplerine her zaman şüphe ile bakmış, çocuklarını Sovyet mekteplerine göndermekten imtina etmiştir. Nitekim Sosyalistik Kazakistan'ın 02.02.1939 tarihli nüshasına göre Kazakistan vilâyetinin 15 avdanında 3.100 çocuk bu sebeple mekteplere gönderilmemiştir.⁸⁸ Diğer taraftan Sovyet politikası gereğince mekteplerde Kazak talebeler sayı bakımından azınlıkta bırakılmıştır.⁸⁹

Kazakistan'da milliyetçi mefkûreye bağlı yerli muallimlerin özellikle Stalin döneminde tasfiye edilmesinden sonra mekteplerde önemli ölçüde muallim eksikliği ortaya çıkmıştır. Sovyet eğitim sisteminin muallim yetiştirme politikası olumlu sonuçlar vermemiştir. Muallimler kısa süreli kurslarda yetişmiş, bilgi düzeyi bakımından da düşük seviyede kalmıştır. Yeni mekteplerin inşasında istenilen başarı temin edilememiş, mevcut mekteplerin tamiratı yaptırılmadığı gibi mekteplerin ders kitabı, karatahta, sıra, masa ve diğer ders araç-gereçleri bakımından temel ihtiyaçları karşılanamamıştır. Sovyetlerin bir taraftan medeniyetin geliştirilmesi diğer taraftan ise tek tip Sovyet vatandaşı yaratmaya dönük eğitim sistemi, 1940'lı yılların sonuna gelindiğinde istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

Kaynakça

İnceleme-Araştırma Eserler

Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)*, Ankara, 1987.

Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihleri (1905-1917)*, Ankara 1985.

S. Voronitssin, “Sovyet Türkistan’ında Okul ve Bilim”, *Dergi*, Sayı: 55, 1964.

Süleyman Tekiner, “Türkistan Ceditizmi Komünist Propagandasının Dikkat Merkezinde”, *Dergi*, Sayı: 45, Münih 1966.

Sürelî Yayınlar

Yaş Türkistan Dergisi

Abdulvahab, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 107, Ekim 1938.

Abdulvahab, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 112, Mart 1939.

Abdulvahab, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 114, Mayıs 1939.

Abdulvahab, “Türkistan'da 1937/38 Oku Yılı Kandı Ötkezile Yatır?”, *Yaş Türkistan*, Sayı:

87 Yaş Türkistan'ın 98. sayısında yer verilen “*Türkistanga Dair Bazı Rakamlar*” adlı bir makalede buradan yola çıkılarak “*tabi Sovyet mektebinde Rus Bolşevizmî ve Stalinizm terbiyesi gören gençliğin millîliğine ihtiyatla bakmak gerekir*” değerlendirilmiştir. Bkz. “*Türkistanga Dair Bazı Rakamlar*”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938, s. 39.

88 Sovyet Mekteplerinden Çıkıp Kitüçiler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 113, (Tarih), s. Dış Kapak.

89 Kazakistan Maarif Komiserlerinden Toktabayoğlu'na göre Kazak talebelerin sadece % 6'sı mekteplere kaydedilmektedir. Bkz. Timuroğlu, *Türkistan'da Mekteb Meselesi*, s. 27.

103, Haziran 1938.

“Avul Mektepleri Vaziyeti”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 70, Eylül 1935.

“Aylıksız Aç Muallimler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 89, Nisan 1937.

“Bugünkü Türkistan Ahvalinden”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 38, Ocak 1933.

“Binasız Mekteb Yüzde Yüz Sevadlı Halk (!)”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936.

Çağatay, “Tenkit mi? Ahmaklık mı?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 37, Aralık 1932.

İsen Tursun, “Bolşeviklerin Türkistan'da Medeniyet Sahasındaki Yutuklarından”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 53, Nisan 1934.

“Kazak Pedagoji İnstitütinin On Yıllığı”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 111, Şubat 1939.

“Maarif Cephesinde (Kadro Meselesi)”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 91, Haziran 1937.

“Kazakistan'da Mekteb Binaları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 68, Temmuz 1935.

“Kazakistan'da Orta Tahsil”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 92-93, Temmuz-Ağustos 1937.

“Komünist Eleginden Ötebilgen Sovyet Muallimleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 88, Mart 1937.

“Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 95, Ekim 1937.

“Muallimlerin Bilimin Küteri Mühim Bir Vazife”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 65, Nisan 1935.

“Muallimsiz, Binasız Mektep Kuru Plânı”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 78, Mayıs 1936.

“Muallim Maaşını Alamaydır”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 70, Eylül 1935.

Oktay, “Aylıksız Aç Muallimler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 85, Aralık 1936.

“Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekte”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 74, Ocak 1935.

“Semeydeki Pedagoji Teknikumunun Hali Naçar?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 65, Nisan 1935.

“Sovyet Mekteplerinden Çıkıp Kitüçiler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 113, Nisan 1939.

“Şu Yıl Salıncak Mekteb Binaları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 77, Nisan 1936.

T., “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Şubat 1936, Sayı: 75.

Tahir, “Türkistan'da Birinci Biş Yıllık Yekünü”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 61, Aralık 1934.

Taşbalta, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 71, Ekim 1935.

Taşbalta, “Sovyet Mektebi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936.

Taşbalta, “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 103, Temmuz 1938.

Timuroğlu, “Türkistan'da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930.

Timuroğlu, “Türkistan'da Maarif İşlerinin Barışı”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 44, Temmuz 1933.

“Türkistanga Dair Bazı Rakamlar”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938.

“Türkistan Haberleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 40, Mart 1933.

“Âli Mekteplerde Kadrolar Kalay Hazırlanadır?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 83, Ekim 1936.

“Türkistan Haberleri: Avul Mektepleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 66, Mayıs 1935.

“Türkistan Haberleri: Kazakistan'da Mektebler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 88, Mart 1937.

“Türkistan Haberleri: Kazakistan’da Mektep İşleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 7-8, Haziran-Temmuz 1930.

“Türkistan Haberleri: Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 57, Ağustos 1934.

“Türkistan Haberleri: Maarif İşleri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 37, Aralık 1932.

“Türkistan Haberleri: Muallimler Bilimi Teftiş Neticesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 86, Ocak 1937.

“Türkistan Haberleri: Sovyet Mektebinin Hali”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 86, Ocak 1937.

“Türkistan Haberleri: Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938.

Yaş Türkistanlı, “Gaspıralı İsmail Bik”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 57, Temmuz 1934.

Yaş Türkistanlı, “Rus İstilasını Astıda Türkistanlıların Millî Hareketlerinden”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, Ocak 1930.

Yaş Türkistanlı, “Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 62, Ocak 1935.